



**TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI
BÖLÜMÜ**



mm

**Prof. Dr. Mine MENGİ Adına
TÜRKOLOJİ SEMPOZYUMU (20-22 Ekim 2011)
BİLDİRİLERİ**

ADANA-2012

ELİFNÂME VE NİDÂÎ'NİN ELİFNÂME'Sİ

Doç. Dr. Nuran ÖZTÜRK
Çukurova Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi
İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü
nryilmaz@cu.edu.tr

ÖZET: Düşünce tarihine bakıldığında, “âlemin esâsı harf ve rakamlardan ibarettir” yargısına rastlanmaktadır. Bu fikrin geçmişi Fisagor (Pitagoras)’a kadar uzanmaktadır. O zamandan itibaren çeşitli kültürlerle girmiş olan bu düşüncenin, İslam kültüründe de izleri mevcuttur. Bu sebeple harfler, tasavvufî ve edebî kültürümüzde başta “Hurûfîlik” ve “Ebced Hesâbı” olmak üzere şifre, kısaltma, vefk, tılsım, remil, tefe’ül gibi değişik maksatlarla ele alınmıştır. Ayrıca Muvaşşah, İstihrâc (Akrostiş) ve harf oyunları gibi edebî sanatlara da malzeme olmuştur. Harf ve rakamlar bugün daha çok birer sembol olarak kullanılmaktadır. Oysa geçmişte harflerin farklı anlamlarda ele alındığı anlaşılmaktadır. İşaret edilen ele alma biçimi “Elifnâme” denilen şiirlerde karşımıza çıkmaktadır. 16. yüzyıl şairlerinden Ankaralı Hekim Nidâî (1508-1568)’in yazdığı Genc-i Esrâr-ı Ma’ni adlı Mesnevi kitabında “*Der Beyân-ı Hurûf-ı Teheccî*” başlığıyla bir Elifnâme bulunmaktadır. Bildirimizde, “Elifnâme nedir?” sorusuna cevap ararken Nidâî’nin söz konusu şiiri de Elifnâmelere bir ilâve olarak tanıtılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Elifnâme, Nidâî, Genc-i Esrâr-ı Ma’ni.

ABSTRACT: When looking through the history of thought, we came across the deliverance that “the essence of universe consists of letters and numbers”. The history of this thought goes back to Pitagoras. This thought which affected the several cultures since then, had made impression on the Islamic Culture too. Therefore letters have also been dealt with in our mystican and literary culture for different purposes such as “the Hurûfî sect”, Ebced calculation (giving numbers to the letters), coding, abbreviaiton, vefk, talisman and remil. Also letters have been materials for literary arts like acrostic poems, muvaşşah and letter games. Nowadays, The letters and numbers are used more commonly as symbols. It is understood that letters were dealt with various meanings in the past. The style that is dealt with appears with poems known as “Elifname”. The physician Nidai from Ankara, who is one of the poets of the sixteenth century (1508-1568) had a masnavi book (book with poems made up of rhymed couplets, each couplet being of a different rhyme) known as “Genc-i Esrâr-ı Ma’ni”. In his book there was an Elifname (a type of poem) with the tittle of “*Der Beyân-ı Hurûf-ı Teheccî*”. In this paper while looking for the meaning of Elifname, the poem mentioned above will be introduced as an example to Elifname in addition.

Key Words: Elifnâme, Nidâî, Genc-i Esrâr-ı Ma’ni.

Giriş

Harfler, çeşitli yönlerden dil ve edebiyata malzeme olmuş sembollerdir. Bunun en yaygın şekli Akrostiştir. Bilindiği kadarıyla Türk dilinin ilk akrostiş tarzı şiirine Burkan Kültür muhitinde yazılan *dinî bir şiirde* rastlanmaktadır. Uygur (Soğd) harfleriyle yazılmış olan ve şu anda British Museum'da bulunan bir mecmuuda ki 21 sekizliden oluşmaktadır (Arat, 1986:102-105).

Akrostiş ya da muvaşşah sadece manzumelerin mısra başlarında kullanılmamaktadır. Bu sebeple Elifnâmelerden ayrılır. Batılı, manzumenin ortasına (içine) ve sonuna yerleştirilen muvaşşahları yine Yunanca "mezostiş" ve "telestiş" kelimeleri ile karşılar" (Tavukçu, 2008: 221).

Türk edebiyatının her sahasında harfler edebiyatın malzemesi olagelmıştır (Çelebioğlu, 1998: 599-606). Bu durumu bir araştırma konusu olarak dikkate değer bulan Dursun Ali Tökel, "*Şairlerin vazgeçilmez simge kaynaklarından biri olan harfler acaba hangi niyetlerle kullanılmaktadır? Her biri birer "gösteren" olan harfler, acaba kaç değişik "gösterilen"i simgelemektedir? Bunların şâirin niyetiyle ilgisi nedir ve ne derecededir? Alfabede en çok hangi harflere müracaat edilmektedir ve bunların kullanım sıklığı nedir?*" sorularını sorarak başladığı çalışmasını şöyle sürdürmüştür:

"Bütün bu sorulara cevap vermek için öncelikle divanlar içinde taramalar yaptık. Ulaşabildiğimiz divanları beyit beyit okuyarak içerisinde herhangi bir harfin adının geçtiği mısraları tespit ettik ve sonunda bunları harf başlıklarına göre sıraladık. Bazı divanları başından sonuna kadar taramamıza rağmen her hangi bir harf simgesine başvurulmadığını da gördük. Bu yüzden bibliyografya bölümüne bakarak sadece bu divanlar üzerine araştırma yaptığımız düşünülmemelidir. Çoğu divanda ise ancak birkaç harf gösterenine rastladık."

Tökel'in bu çalışması konuyu bir hayli anlaşılır kılmakla birlikte, O'nun "*mutasavvıf şairlerin divanlarını bu çalışmanın dışında tuttuk. Zira onlardaki harf simgeciliğinin boyutları başka bir çalışma bağlamında incelenmesi gerekmektedir kanaatini taşımaktayız.*", ifadesinden de ortaya çıktığı üzere mutasavvıf şairlerin harf simgeciliği ve bunun özel bir biçimi olan Elifnâmeler için ise Tökel, *bu metinlerde harflerin simgesel değerlerinin tasavvufî literatürdeki terminolojisi, bu çalışmanın kapsamında olandan daha başkadır ve özel bir uzmanlık bilgisi gerekmektedir.*" (Tökel, 2003: 13-14) demektedir.

Esasen bu konu, Dursun Ali Tökel'in çalışmalarından önce merhum Âmil Çelebioğlu'nun yazıları ile edebiyat araştırmalarında yerini almıştır. Âmil Çelebioğlu, harflerin edebiyatımızdaki kullanımını şöyle sınıflandırmıştır:

1. Genel Manada Harflerin Sembol Olarak Kullanılması
 - a) Lâdinî olarak harflerin mâhiyeti
 - b) Tasavvufî olarak harflerin mâhiyeti
2. Özel Mânâda Harfler
3. Hurûflik
4. Ebced Hesabı
5. Çeşitli Hususiyetler

- a) Tevşih
- b) Kısaltmalar
- c) Kekeme dili

6. Elifnâmeler (Çelebioğlu, Kaçar, 1998, 1997: 599, 307).

Elifnâme önce harfin zikredilmesi, sonra da onunla başlayan bir kelimenin seçilmesi biçiminde olabildiği gibi sadece alfabetik dizilişleri alt alta sıralı ya da belli bir düzen dâhilinde kelimelerin seçilmesi yolu ile de meydana getirilmiştir. Harfler, dolayısıyla kelimeler, ekseriya rastgele olmayıp muhtevaya uygunluk gösterir. Eski Yunan ve Latin edebiyatlarındaki akrostiş bizdeki karşılığı ile Muvaşşah şiir türüyle benzerlik göstermektedir.

Kimi araştırmalara göre tür (Güzel, 2006: 634) kimilerine göre ise tür mü şekil mi belli olmayan ancak akrostiş veya muvaşşah başlığı altında değerlendirilebilir denilen Elifnâmeler (Gökçimen, 2010: 105) hâlihazırda edebiyatın araştırılmaya devam eden konularındandır.

Elifnâmelere âşık tarzı şiir yazan şairlerde de rastlanmakla birlikte sûfî şairlerin eserlerinde daha derinlikli bir kullanımla tesadüf edilir. Bu şairler, “elif” harfinden başlayıp “ye” harfine kadar her bir harfi, varlık dünyasındaki herhangi bir unsurun sembol veya şifresi gibi gösteren şiirler yazmışlardır.

Elifnâme biçiminde yazılmış şiirlere, Halk (Albayrak, 2004: 159), Klasik, Dinî-Tasavvufî Edebiyat, Âşık edebiyatı, Çağdaş edebiyatta dahi rastlanabildiği ifade edilmiştir (Kaçar, 1997: 307).

Elifnâme'nin coğrafyası Anadolu ile sınırlı değildir. Türk dünyasında yazılmış birçok Elifnâme vardır. Meselâ, Geleneğin Orta Asya boyutuna kapı aralanması amacıyla Türkmen Edebiyatındaki Elifnâme örnekleri üzerine bir araştırma yapılmıştır ve Akrostiş biçimine benzeyen Elifnâmeler tespit edilmiştir. Bu sebeple Türkmen Araştırmacılar bunları Akrostiş kategorisinde değerlendirmiştir. Söz konusu şiirler aslında beşi dinî, ikisi ise din dışı (âşikâne) olan Elifnâmelerdir Bu şiirler, Mahtumkulu, Kemine, Magrupı, Gayıbı, Tahır ve Berdınazar adlı şairlere aittir (Gökçimen, 2010: 106-107). İstek ve arzularını sıralayan Kıbrıslı Âşık Kenzî olsam redifli şiiriyle bir Elifnâme yazmıştır (Güzel, 2006: 635).

Elifnâme'nin yazıldığı şekil ve türlere gelince, divân şiirinde, mesnevi, gazel ve kasidelerde hatta muhammes, murabba gibi bentli şekillerde rastlanmaktadır (Gökçimen, 2010: 111-114). Âşık şiirinde koşma, destan ve divânlarda; dinî-tasavvufî şiirde ise tevhid, münacat, na't ve methiyelerde Allah'ın varlığı, birliği, Allah'a yalvarma, Peygamberi ve tasavvuf erbabını övme gibi konuların yanı sıra tamamen din dışı mevzularda da bu tarz şiirlere rastlanmaktadır. Meselâ, Muhibbî'nin Elifnâmesi âşikâne tarzda yazılmıştır (Ak, 1987: 811-812).

Türk edebiyatında Esrâr Dede, Ahmed Kuddûsî, Şeyh Ahmed Rindî, Derviş Osman, gibi tasavvuf ve tekke şairleri, Dertli, Kul Himmet, Ruhsâtî, Âşık Ömer, Âşık Şenlik, Âşık Şem'i, Âşık Minhâcî, Posoflu Âşık Zülâfî, Yozgatlı Hüznî, Âşık Tâlibî, Sivâslı Âşık Tabibî, Sâdık Baba, Âşık Deryânî, Posoflu Âşık Sâbit, Müdâmî, Silleli Figânî, Göğçeli Âşık Elesker, Darendeli Kâtip Bakâyî, Erkiletli Âşık Hasan (Kaçar, 1997: 307)

gibi Halk şairleri Elifnâme yazmıştır. Âşık Paşa'dan başlamak üzere, Mihri Hatun, Nesimî, Hatâyî, Fuzûlî, Muhibbî, gibi Divân Şâirleri tarafından da Elifnâme yazılmıştır.

Bir şair bir ya da daha çok Elifnâme yazmış olabilmektedir. Meselâ, Benderli Cesârî (ö. 1829)'nin birden çok Elifnâmesi mevcuttur. Bunlardan biri na't konuludur. Muvaşşah, mühmel, bî-nukât vb. sanatlı söyleyişlere meraklı olduğu anlaşılan Cesârî'nin, "Elifnâme-i Pepegi" adlı hem kekeme diline hem de Elifnâme'ye aynı şiirde yer verildiğine örnek bir şiiri vardır (Akkuş, 2010, 73).

Elifnâmeler hem aruz hem de hece vezniyle yazılmış ve aruzun genellikle Fâilâtün/Fâilâtün/Fâilâtün/Fâilün kalıbıyla ve hecenin 11'li ölçüsüyle yazılmıştır (Öztoprak, 2006: 136).

Elifnâmeler, öncelikle şekli ile dikkati çekmiştir. Meselâ Fahri Ahmed'in şerhettiği Nesib'in Elifnâmesi, kıt'a nazım şekli ile ve harfler manzumenin içerisine serpiştirilmiştir¹.

¹ *Elifden başladı dil bâda buldı surr-ı rûhânî
Tedennî eyleyüp tâdan şebât ümmîd édüp şâda*

*Cemâle érüben cîmden halâvet buldı hâ ile
Hayâl-i hâma aldanmaz gönül dâl ile dünyâda*

*Zülâl-i vaşl-ı Hağda râ gibi reyyân iken âhır
Zihî lutf-ı sa'âdet gördi didem sîn ile zâda*

*Şarâb-ı aşkı içdi şîn ile şâdın şafâsına
Erişdi dil ziyâ-i dâdı buldı tâ-i Tâhâda*

*Giderür zâda cehliñ zulmetini himmet-i nûrşîd
'Aynla 'ayna érdim gayrdan geçdim kamu gâda*

*Felâha fâda érmek isteyen mürşîd elin tutsun
Dili Kâfında 'Ankâ eylesün ol pîri ma'nâda*

*Kemâl-i ma'rifet bulsun ledünnî lezzetin datsun
Bu mülk-i fânîyi mîm ile vérsün cümleten bâda*

*من الملك nidâsın nûn ile kalbe işitdürsün
Vilâyet tahtına vâv ile şâh olsun o şeh-zâde*

*Hele hâ-i hüviyyetden degil mi işbu ma'niler
Bilür 'ârif olan kadrüñ kamu münkir çalır lâda*

*Şağın tâ gibi alma üstüne dünyâ vü çukbâyı
Seni alt étmeden alt ét nitekim oldılar yâda*

Elifnâmeleri tasnif etmek üzere denemeler vardır. Bunlardan biri olan Doğan Kaya'nın tasnifi şekli öne çıkaran bir tasniftir. Bu tasnife göre Elifnâmeler;

1. Elif ve takip eden harfler beyit başlarında yer alabilir.
2. Elif ve takip eden harfler dörtlük başlarında yer alabilir.
3. Elif ve diğer harfler dörtlüklerde sıra ile her dizinin başına getirilir.
4. Elif ve diğer harfler beyit sonlarına getirilir.
5. Beyitlerle yazılmış şiirlerde elif ve diğer harfler dize başlarına ve ortalarına getirilir (Kaya, 2007, 309).

Elifnâmeler için şekil mi, tür mü tartışmalarında “*şekle bağlı bir sanattır*” görüşünü benimseyen Nihat Öztoprak'ın tasnifine göre ise Elifnâmeler;

1. Düz Elifnâmeler,
2. Ters Elifnâmeler,
3. Düz-Ters Elifnâmeler,
4. Kafiyeleri alfabetik sıralanan Elifnâmeler,
5. Eğitici ve Eğlence amaçlı Elifnâmeler (Öztoprak, 2009, 817-829).

Elifnâme hem âşıkların hem de klâsik şâirlerin ustalıklarını gösterdiği bir şekildir (Kaçar, 1997: 308). Tasavvuf erbâbı olan şâirlere gelince onlar için bu tarz şiirler tasavvufun anlam katmanlarını yükleneyecek vaziyete getirilmiştir. Bu yüzden Elifnâmelerin şerhine de rastlanmaktadır. Mesela, Fahrî, Nesib adlı dervişinin elifnâmesini şerhetmiştir (Aslan, 2008: 162).

Bu konu üzerinde şimdiye kadar yapılan çalışmalarda Âşık tarzı şiir yazarların Elifnâmeleri üzerinde durulmuştur. Bu şiirlerdeki kullanım tarzı daha çok şekli iken Sûfî şâirlerin eserlerinde rastlanan Elifnâmelerin muhtevayı öne çıkardığı görülmektedir. Bu muhteva Nesimi gibi Hurûfî şâirlerde farklı bir boyuta taşınmakla beraber Nesib gibi sûfî şâirlerin eserlerinde harfler sembolleştirilmektedir. Bunlardan biri 16. yy. sûfî şâiri Nidâî'nin Elifnâmesidir. Nidâî için harfler herhangi bir şekil değil, işaret hatta semboldür. Aynı zamanda kutsaldır. 29 adede ulaşan Arap harflerini lamelifle birlikte sayarak bir hadisi delil gösterip vahyin ürünü saymıştır. Sözü edilen hadis şudur: *Çâle: “mâ enzele'llâhu ‘alâ Âdeme illâ tis‘ate ve ‘ışrîne harfen”* (İbn Arrak, ts: I, 250).²

Eserini 29 harfe uygun olarak 29 hikâyeye tertip eden şâir bu konuda şunu söyler:

Hikâyet didüğüm saña harf olur
Söz ehli bu harf içre ma'na bulur (b. 3593).

*Hele karga gibi bed meşreb ü zîşt-ñû olur münkir
Oğur bir noğtayı iki anuñ çün kaldı ‘amyâda*

*Eb ü ced sırrın isterseñ Nesibim nisbetiñ aña
Tutup dâmân-ı şeyhi rûz u şeb durma elif bâda*

² Bu hadis araştırmacılarının güvenilir (sahih) bulmadığı bir kaynaktan geçen “uydurma” hadistir.

Niçe ma'na harf içre pinhân didüm
Hurûf-ı cism-i ma'nidür cân didüm (b. 3594).
Nidâî'ye göre harflerin 29 olmasının hikmeti ise şudur:
Ne için olupdur yigirmi toköz
Bu on bâbı niçün degildür otuz (b. 3629).

Yigirmi toközdur çü Qur'ana harf
Anuñçün bu ma'nâya harf oldı zarf (b. 3630).

Nidâî'nin kendisinden önce ve soraki pek çok sufi meşrep şairde olduğu gibi söze özel bir ihtimam ve anlam yüklemektedir:

Hele şimdi di söyle kâlûn nedür
Getür görelüm var hayâlûn nedür

Haber vir irelüm sözün aşlına
Nedür añlalyalum anuñ aslı ne

Kitâbuñ ne üstine itdüñ biñâ
Söze girmedin evvel anı aña (b. 192-194).

Başlıkta "Elifnâme" adı geçmez. "*Der Beyân-ı Hurûf-ı Tehecci*" olarak geçer. Cihan nakşını seyreden şairin gözüne 29 harf ilişmiş ve onlarda gördüğü manayı aktarmak ister. Bu anlamın kaynağını da bir hadise dayandırmıştır. Allahın Âdeme 29 harf indirdiği rivayetiyle 29 harfin vahiy ürünü olduğunu söylemiştir. Bu harflerin öneminden bahseden beyitlerin ardından Eliften başlayıp Lam elifi dâhil ederek Ye'ye kadar 29 harfi ve onlara yüklediği tasavvûfî manaları içeren beyitleri sıralamıştır:

Der Beyân-ı Hurûf-ı Tehecci

İşit imdi ey sözde mîr-i kelâm
Ne vechile oldı bu nazm-ı irtisâm

Cihân nakşını seyr iderken meger
Yigirmi toköz harfe kıldum nazar

Qâle: "mâ enzele'llâhu 'alâ Âdeme illâ tis'ate ve 'ışrîne harfen"

Anuñla bilinür Kelâm-ı kadîm
Anuñla bilinür hem ism-i Kerîm

Anuñla bilinür kamu ad u şan
Anuñla bilinür zemîn ü zaman

Anuñla okunur ne kim var kitâb
Anuñla bilinür ne kim var hisâb

Ne varsa eñâdîşde dâhil kamu
Anuñla yazılır mesâ'il kamu

Hiç ansuz cihân içre bir nesne yok

Eyü yavuz elbetde ger az u çok³

Nidâî'ye Göre 29 harfin Göstergesi

Elif (ا) Allah'ın adını işaret etmektedir. Be (ب) bâtin yolunu müjdelemektedir. Te (ت) Tanrı kelâmını (Kur'an'ı) tilâvet edip O'na taat kılın anlamına gelmektedir. Ş (ث) Hakka senâ eyleyip çok sevaba erişmeyi işaret etmektedir. Cim (ج) cennet kapısının üstüne açılması anlamına gelmektedir. Ha (ح) harfinin rumuzu ise, "Her zaman Hak'tan helali dile!" demektir. Hâ (خ), bu harf şair için hayrı işaret etmekte, Hâlık ve halk etme (yaratma) kelimelerini beraberinde çağrıştırmaktadır ki bu kelimelerin ilk harfinin imlâsı aynıdır. Zaten şiir boyunca aynı harfle yazılan bir veya birkaç kelimeyi mısra ya da beyitte bir araya getirmektedir. Bu da Aliterasyon sanatını ortaya çıkarmaktadır. Nidâî dal (د) harfi için O'nun (Allah'ın) dalı derde devadır, demektir. Zel (ذ) bilmeyeni alçaltan (zelil eden) bir harftir. Re (ر) harfi, bir kimseye refik (arkadaş) olursa onu doğru yola iletecektir. Ze (ز) harfinin ise, insanı üzüntü ve kederde koymayacağını, Sin (س) ile saadete erişileceğini, Şin (ش) olmasa şefaatin dillendirilemeyeceğini, din olmasa şekavet (bedbahtlık, haydutluk) olacağını belirtmektedir. Allah'ın Sad (ص) harfi, sadıklara safadır. Nidâî'ye göre harflerin içinde Dâd (ض), bize ziyafet içindir. Tâ (ط) Tâhâ (Hz. Muhammed)'dir. Zâ (ظ) "Zahara'l-fesâd" ifadesinin geçtiği âyeti hatırlatmaktadır. Şaire göre, bu remzi anladığında doğru yolu bulmuş olacaksınız. 'Ayn (ع) harfi için ilmin evveli diyen şair, âlim ve âlem kelimelerini de 2. mısraya yerleştirip bu harfe başlayan üç kelimeyi birlikte anmış olmaktadır. Gayn (غ) harfi (Allah'tan) gayrıya bağlanmamak ve böylelikle gama düşmemeyi sembolize ederek Gaffâr'ı bilmeyi işaret etmektedir. Fe (ف) Ferd ve Ehad olanın (Allah'ın) fazlını görmeyi ve okumayı böylelikle fenadan kurtulup ebediyete erişileceğini ifade etmektedir. Kaf (ق) harfine gelince, şair, kendisi için ilk dersin "Kaf" olduğunu bu sebeple her daim gönlünde Allah'ın aşkının olduğunu ifade etmektedir. Kaf'tan kast edilenin Kaf Dağı olması muhtemeldir. Çünkü tasavvufta Kafdağı Mürşid-i Kâmil'in vücududur (Pala, ts: 273). Kâf (ك) harfini dünyanın aslı ve temeli olduğunu söyleyen Nidâî, en doğrusunun ise nun ve kâf'ın olduğunu belirterek "*Kun feyekun*" âyetine telmihte bulunmaktadır (Yâsin 36/82). Lâm (ل) harfine geldiğinde şair, Allah'ın *lutfunu* ve *liva* kelimesiyle "Sancak-ı Muhammedi"yi hatırlamış ve hatırlatmıştır. Mim (م) *Muhammed* vesilesiyle *müminlere* alâmet olmuştur. Harflerden biri de nun (ن) harfidir ki, şaire göre onu okuyan fen sâhibi olur⁴ Vav (و) harfine gelince o da vuslat kelimesinin başlangıcıdır. Hâ (ه) harfi Allah'ın bize doğru yola ulaşmamız için *hidâyetidir*. Lâmelif (ل) i de müstakil bir harf olarak kabul eden şair, bu harf için, lâ sözcüğünden hareketle Allah'tan başka ilah olmadığının âlâmetidir, der. Nihayet 29. harfe, yâ (ي) ya gelen Nidâî bununla mananın hatmoldüğünü, manadan anlayanların bunu bildiğini söyler. Ona göre Ma'na (معنى) kelimesinin son harfi "yâ" olduğuna göre bunun bu şekilde anlaşılması gerekmektedir.

³ Yk 10a-beyit: 192-10b-beyit: 201.

⁴ Kur'an-ı Kerim'in Kalem suresinin ilk ayeti "Nun ve'l-kalem..." diye başlar ki, (Nun, kalem ve yazdığı şeyler hakkı için manası verilmektedir.)

Elif: Allah adın işâret ider

Bî: bâñın tarîkın beşâret ider (Yk. 10b-beyit: 202-11b-beyit 229)

Ti: Tañrı kelâmın tilâvet idiñ

Tutuñ emrini cümle tâ'at idiñ

Si: eyle senâ Hakk'a bul çok sevâb

Cim: açıla cennetden üstüne bâb

H: Hakk'dan helâlin dile her zaman

H: Hayrını halk ide Hâlık hemân

Anuñ **dâli** derde devâdur bilüñ

Dil ü cânım aña fedâdur bilüñ

Şu kim bilmedi **zâli** zilletdedür

Zelil olur ol kimse miñnetdedür

Eger **ri** olursa refîkuñ seniñ

Şehâ toğrı yoldur tarîkuñ seniñ

Zi komaz seni zâr ile bî zevâl

Koma zerrece göñlüñ içre melâl

Sin oldı sa'âdet saña vü baña

Hudânuñ bu lufın dañı gel aña

Şefâ'at dinilmezdi **şın** olmasa

Şekâvet olurdu bu din olmasa

Olur **şâdi** şâdıklara pür şafâ

Şafâ ehli bilür nedür bu şadâ

Zıyâfet içündür bize **çâdi** bil

Hurûfı oñât añla i'dâdi bil

Ti Tâhâ durur hem **z** "zâhara'l-fesad"⁵

Bu remzi oñât bil dilerseñ reşâd

⁵ İnsanların kendi işledikleri (kötülükler) sebebiyle karada ve denizde bozulma ortaya çıkmıştır. Dönmeleri için Allah, yaptıklarının bazı (kötü) sonuçlarını (dünyada) onlara tattıracaktır (Rûm 30/41).

'Ayn 'ilmüñ evvelki harfî olur
O sırrı bu 'âlemde 'âlim bilür

Ġayn ġayrılardan dimekdür kesîl
Ġama düşme 'âlemde Ġaffârî bil

Fî harfîni gör fazl-ı ferd ü Eħad
Fenâ olmaya oġıyan tâ ebed

Baňa çünki **kâf** oldu evvel sabaġ
Anıñçün dilümde hemîn 'ıšġ-ı Ĥaġ

Bu dünyaya bünyâd olan **kâf** imiş
Eşahh buña en-nûnî ve 'l-kâf imiş

Bunu bil ki **lâm** oldu luġfı Ĥudâ
Bizümçün durur ya'ni zall-ı livâ

Muħammed ġaġıyçün bu mü'minlere
Mîm oldu 'alâmet selâm añlara

Ĥurûfuñ birine diniür çünki **nûn**
Oġı harfî ma'ni bil ol zû-fünûn

Biri **vâv** olur vuşlata ibtidâ
Ĥamu ġalġa istemek ânî revâ

Hidâyet idüp bize **hâyî** İlâh
Özinden yaña ya'ni gösterdi râh

Şehâ **lâmelifden** 'alâmet 'ayân
Degil ġayrı illâ Ĥudâ vâr hemân

Gelüp **yâya** ġatm oldu ma'niler
Nazar eylesün kim ki ma'ni diler

Çü bildüm bu ma'nayı ifkâr ile
Söze ibtidâ itdüm ikrâr ile

Diledüm ki takrîr idem var maħal
Yigirmi toġuz pür naşâyih meşel

Bu cümle ġikâyetde on bâb ola
Ĥamusı ma'ânî ma'ârif tola

Sonuç

Kendi içerisinde farklı şekil ve niteliklere sahip Elifnâmelerin özellikleri şöylece özetlenebilir:

1. Beyitler halinde yazılanlarda uzunluk anılan harfin mısra, beyit içerisinde birer kez yer alışı veya biredn fazla yer alışına göre değişebilmektedir. Dörtlük biçiminde olanlarda ise dörtlük sayıları 6-34 arasında değişmektedir.
2. Başta dinî ve tasavvufî konular olmak üzere hemen her konuda söylenebilir.
3. Kekeme dilinde, Yaşnâme veya şâirnâme gibi biçimlerle bir arada olabilir.
4. Çeşitli şekillerde yazılmıştır.
5. “Elif”ten “ye”ye kadarki harflerin sıralanış biçimleri farklılık gösterir:
 - a) Elif ve diğer harfler beyit başlarına getirilir,
 - b) Elif ve diğer harfler dörtlük başlarına getirilir,
 - c) Elif ve diğer harfler dörtlüklerde sıra ile her dizenin başına getirilir,
 - d) Elif ve diğer harfler beyit sonlarına getirilir,
 - e) Beyitlerle yazılmış şiirlerde elif ve diğer harfler dize başlarına ve ortalarına getirilir.

6. Günümüz şairleri, alfabemizdeki A dan Z'ye kadar olan harflerle Elifnâme benzeri şiirler ortaya koymaktadır (Kaya, 2010: 300-301).

Nazîm, Fuzûlî gibi şairlerin de Elifnâmeleri olduğuna bakılırsa, Elifnâme yazmak sadece yeteneksiz şairlerin kendilerini göstermek üzere başvurdukları lüzumsuz bir uğraş olmasa gerektir.

Edebî sanatlardan muvaşşah, istihrac ve aliterasyonun kullanımına rastlanan Elifnâmelerin, edebî zevk bakımından hem halk, hem tekke-tasavvuf, hem de divan şiirinin müştereklerinden olduğu anlaşılmaktadır. Ancak Tasavvufî olanların daha ayrıntılı bir metotla incelenmesi gerekmektedir.

Meselâ, Elif bütün tecellilerin sırlarını içermektedir. Aslı noktadır. Bütün harfler, eliften veya noktadan meydana gelmiştir. Ebced hesabıyla 1 (bir)'dir ve harflerin ilkidir. “Allah” lafza-i celâli elif ile başlamaktadır. Dolayısıyla “elif” vahdete diğer harflerden “be” (sayı değeri iki) ikiliğe, kesrete, *Besmele*'nin sırrına; “mim” yokluğa, mekân âlemine veya maddeye delâlet etmektedir.

Elifnâmelerin tertibinden yola çıkarak kimi zaman bilimsel çalışmalarda sağlıklı metin oluştururken bu şiirlerden yararlanılabilmektedir. Bu da edebî çalışmalarda tür, şekil, muhteva özelliklerine dikkat ederek titiz incelemelerle daha verimli, daha ikna edici sonuçlara ulaşmanın çalışma alanını zenginleştirmekten geçtiğini göstermektedir.

80'li yıllardan beri konu üzerinde başta merhum, Âmil Çelebioğlu'nun araştırması olmak üzere yapılan araştırmalarda Edebiyatımızda 100'ün üzerinde örneği tespit edilmiş olan Elifnâme ve şairi sayısının yapılacak yeni araştırmalarla daha da artacağı tahmin edilebilir.

KAYNAKÇA

- Akkuş, Y. (2010), *Benderli Cesârî'nin Dîvânı ve Dîvânçesi (İnceleme-Tenkitli Metin)* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, İstanbul.
- Arat, R. R. (1986), *Eski Türk Şiiri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Çelebioğlu, Â. (1998), "Harflere Dâir", *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, Haz.: Öztoprak, N. ve Deniz, İstanbul.
- Gökçimen, A. (2010), "*Türkmen Edebiyatında Elifnâme*", Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED), Erzurum.
- Güzel, A. (2006), *Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- İbn Arrak, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Arak (tarihsiz), *Tenzihu's-Şeriatî'l Merfuâ ani'l-Ahbâri's-Şeriatî'l-Mevdûa*, Kahire.
- Kaçar, B. (1997), "*Türk Edebiyatında Elifnâmeler*", V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Halk Edebiyatı Seksiyon Bildirileri I, KB Yayınları, Ankara.
- Kaya, D. (2010), *Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Öztoprak, N. (2009), "*Elifnâmelerin Tertip Hususiyetleri ve Metin Tesisindeki Yeri*", Uluslar Arası Türklük Bilgisi Sempozyumu Bildirileri 2 (K-Z), Erzurum.
- Pala, İ. (tarihsiz), *Divan Şiiri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Tavukçu, O. K. (2008), "*Akrostiş (Muvaşşah)*" *Kültür Tarihimizde Gizli Diller Şifreler*, Editörler: Naskali, E. G. ve Şahin, E., Picus Yayınları, İstanbul.
- Tökel, D. A. (2003), *Divan Şiirinde Harf Simgeciliği*, Hece Yayınları, Ankara.

بم خندان جلایین دیاره فرزان
آنکه دایر دوزخ دروازه بولند
شوق کیم سله ای زلفه در
آنکه در اولورسه رفیقان
فرموشی زایه ای زولند
اولین سحر است کماویک
شفا عتبه بیلور دی سار اولسه
اولور سحر فیاطور بر صفا
شفا فیاطور دوزخ سار سار
عقلان اولور حریف اولور
عقلان اولور دوزخ سار سار
حریف اولور دوزخ سار سار

بم خندان جلایین دیاره فرزان
در و جامه کیم اولور سار
زلفه اولور اولور سار
شفا طوعری اولور سار
فرموشی زایه ای زولند
حرف اولور سار سار
شفا و اولور سار سار
شفا اولور سار سار
حریف اولور سار سار
فرموشی زایه ای زولند
اولور سار سار
شفا و اولور سار سار
شفا اولور سار سار
حریف اولور سار سار

بم خندان جلایین دیاره فرزان
بوی سار اولور سار
محمد سار سار
حریف اولور سار سار
بوی سار اولور سار
شفا و اولور سار سار
شفا اولور سار سار
حریف اولور سار سار
فرموشی زایه ای زولند
اولور سار سار
شفا و اولور سار سار
شفا اولور سار سار
حریف اولور سار سار

بم خندان جلایین دیاره فرزان
آنکه دایر دوزخ دروازه بولند
شوق کیم سله ای زلفه در
آنکه در اولورسه رفیقان
فرموشی زایه ای زولند
اولین سحر است کماویک
شفا عتبه بیلور دی سار اولسه
اولور سحر فیاطور بر صفا
شفا فیاطور دوزخ سار سار
عقلان اولور حریف اولور
عقلان اولور دوزخ سار سار
حریف اولور دوزخ سار سار